

Piotr Kowolik

ORCID: 0000-0003-3316-3116

Wydział Zamiejscowy Nauk Humanistycznych i Społecznych Akademii Ignatianum w Krakowie

Koncepcja wychowawcza systemu zapobiegawczego księdza Jana Bosko

The Educational Concept
of the Preventive System by Fr. John Bosco

Biogram księdza Jana Bosko

Jan Bosko (Giovanni Melchiorre Bosco), włoski duchowny, urodził się w 1815 roku w Becchi, a zmarł w 1888 roku w Turynie. Był wychowawcą młodzieży. Święty, kanonizowany w 1934 roku. Założyciel Towarzystwa św. Franciszka Salezego. Opracował salezjański system wychowawczy, nazwany prewencyjnym. W Turynie założył bursę dla młodzieży rzemieślniczej; utworzył gimnazjum ogólnokształcące, a bursę przekształcił w dom dla młodzieży¹.

System wychowawczo-duszpasterski Jana Bosko koncentrował się na codziennej praktyce wychowawczej. Jego koncepcja wychowawcza oparta była na następujących aspektach:

- zaufanie do młodzieży (optymizm wychowawczy);
- cele pracy wychowawczej i duszpasterskiej (oparte były na religii chrześcijańskiej);

¹ B. Milerski, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Leksykon PWN*, Warszawa 2000, s. 31.

- rozpoznawanie znaków czasu – otworzył różnego rodzaju szkoły: niedzielne, dzienne, wieczorowe, laboratoria przyuczające wychowanków do zawodu;
- rozum, religia, miłość jako podstawy pracy wychowawczej; odrzuca system represyjny, a opowiada się za systemem prewencyjnym².

Analiza systemu

Analizując literaturę dotyczącą pedagogiki księdza Jana Bosko, która wciąż wzbudza uznanie wśród pedagogów, za czynniki decydujące o jej rozgłosie należałoby uznać „nowoczesność” tego systemu. Ksiądz Bosko aprobował wszystkie osiągnięcia kultury i cywilizacji, pod warunkiem że służyły one dobru jego wychowanków. Inną cechą jego działań był ich „humanistyczny charakter”. Duchowny odrzucał to wszystko, co sztywne i powiązane z ciasnotą widzenia i krótkowzrocznością, proponował otwarty i szczerzy optymizm, zdolny zrozumieć wszystkich, był daleki od małostkowych i sekciarskich nacisków. „Jego wielkość zasadza się jednak nie tyle na genialności i oryginalności ujęcia, ile na duchu chrześcijańskim, wcielonym przez księdza Bosko w życie w sposób szczerzy i konsekwentny; na odkryciu potrzeby miłości wychowawczej jako odpowiedzi na radykalną potrzebę każdej osoby, żeby kochać i być kochanym”³.

Ksiądz Bosko działał w okresie nazwanym „wiekiem pedagogiki”. Wiek XIX był czasem takich pedagogów, jak: Herbart, Pestalozzi, Froebel, Aporti. Sprzyjający klimat, stworzony w tym względzie przez oświecenie i filozofię Rousseau, pobudził państwa do zainteresowania się szkołą, wychowaniem ludowym i polityką szkolną.

Bosko nie pozostawał z boku tych wszystkich wypadków, ale wniósł swój wkład na tym polu. Zgodnie z rozprawą z roku 1877 metoda wychowawcza księdza Bosko nazywana jest systemem prewencyjnym (zapobiegawczym)⁴. Wymaga on troskliwego zajęcia się poszczególnymi osobowościami wychowanków, z których każdy znajduje się w centrum procesu wychowawczego, polegającego na zachęcaniu, dawaniu propozycji, otwieraniu możliwości, dokonywaniu wyborów i podejmowaniu decyzji.

Pewnemu dziennikarzowi, który pytał księdza Bosko, jaki jest jego system wychowawczy, święty odpowiedział: „Bardzo prosty: pozostawić młodzieży

² J. Niewęglowski (red.), *Ksiądz Bosko i jego system wychowawczy*, Warszawa 2000, s. 82–94.

³ L. Cian, *System zapobiegawczy św. Jana Bosko*, Warszawa 1986, s. 22.

⁴ J. Bosko, *System prewencyjny w wychowaniu młodzieży (Regulamin dla domów. Towarzystwa św. Franciszka Salezego)*, Turyn 1877.

zupełną wolność wypowiedzania się o rzeczach, które się im najbardziej podobają. Problem tkwi w tym, żeby odkryć w nich załączek ich dobrych dyspozycji i starać się go rozwinąć. A ponieważ każdy robi z przyjemnością jedynie to, co umie, ja kieruję się tą zasadą; i moi chłopcy pracują wszyscy nie tylko z pilnością, ale i zamiłowaniem⁵.

W centrum swojego wychowania św. Jan Bosko postawił pojedynczego człowieka. Każdy wychowanek musi się czuć kochany i szanowany, a wychowawca powinien traktować go poważnie, przebywać ze swoim podopiecznym jak najdłużej, aby poznać jego charakter. Ważne jest według księdza Bosko, aby nawiązać z wychowankiem bliski i serdeczny kontakt. W tym celu praktykował on rozmowy prywatne. Ksiądz Bosko zwracał również uwagę na „środowisko”, na ogólny klimat, jaki w nim panuje, ponieważ tylko w odpowiedniej atmosferze rodzi się uczucie i zaufanie: „Dokładne rozeznanie środowiska ułatwia zbliżenie się do poszczególnych jednostek, rozum bowiem, religia i miłość wychowawcza odwołują się do sumienia i potrzebują, aby zyskać zgodę osobistą i dobrowolną⁶”.

Elementy systemu zapobiegawczego

W swoim wychowaniu ksiądz Bosko brał pod uwagę całego człowieka. Troszczył się o jego rozwój fizyczny, intelektualny, społeczny, moralny, emocjonalny oraz duchowy.

Kolejnym elementem systemu zapobiegawczego jest braterska obecność wychowawcy, „asystenta”, który woli, aby zło zatrzymywał z dala, niż naprawiać je, kiedy już zaistniało, pozytywnie przeciwstawiając mu dobro, jako ustawiczne, cierpliwe, rozumne wsparcie, zaaprobowane przez wychowanka. Stała obecność wychowawcy wśród dzieci nakłada na niego duży obowiązek, gdyż powinien być dla nich wzorem do naśladowania. Według księdza Bosko wychowawca może być wzorem do naśladowania pod warunkiem, że będzie posiadał następujące cechy:

- miłość wychowawczą, która według księdza Bosko polega na obdarzaniu drugiej osoby życzliwością, popieraniu jej rozwoju, umacnianiu jej odmienności i potrzeb, przyjaźni, niesieniu pomocy w chwilach trudnych;
- takt pedagogiczny, czyli spontaniczne i pełne miłości działanie nauczyciela, w odpowiednim czasie i miejscu;

⁵ G.B. Lemoyne, A. Amadei, E. Ceria, *Memoire Biografiche do San Giovanni Bosco*, Roma 1986, t. 17, s. 58–86.

⁶ L. Cian, *System...*, dz. cyt., s. 30.

- autorytet jako „szacunek do władzy” – nauczyciel powinien wzbudzać wśród wychowanków szacunek do swojej osoby przede wszystkim poprzez uczucie miłości, jakim ich obdarza i które im okazuje. Ma być ich przyjacielem. W ten sposób łatwiej będzie mógł doprowadzić wychowanka do samowychowania, ukierunkować go, pomóc w dojrzewaniu zarówno psychicznym, jak i duchowym;
- religijność – wychowawca powinien mieć głęboką świadomość, iż to Bóg jest obecny i działa w wychowaniu. Swoją działalność wychowawczą powinien skierować na uczynienie z wychowanków świętych. Tak więc asystencja nie oznacza nadzoru ani przymusu. Jest to obecność przeniknięta miłością. Zasada się na wzajemnym zrozumieniu, okazywaniu ciepłości, pobudzaniu do radości poprzez różne formy działalności, takie jak śpiew, muzyka, teatr, wspólne spacery, wycieczki, zabawy. Charakteryzuje się przywiązaniem i całkowitym oddaniem.

Ksiądz Bosko zdawał sobie sprawę, że rodzina pełni bardzo ważną rolę w procesie wychowania ze względu na relacje międzypersonalne, jakie w niej panują. Dlatego pragnął, aby w jego instytucjach panował klimat rodzinny, pełen ciepła, wzajemnej życzliwości, serdecznych kontaktów międzypersonalnych. Klimat ten jest szczególnie potrzebny tym wychowankom, których sytuacja rodzinna jest z różnych powodów nienormalna i dziecko nie doświadcza w niej ciepła oraz życzliwości osób bliskich.

W myśli wychowawczej księdza Bosko rozum, religia i miłość ukierunkowują całe działanie wychowawcy. Rozum czyni z niego osobę, która realnie patrzy na otaczający go świat, na możliwości i dyspozycje wychowanków zarówno pozytywne, jak i negatywne. Czyni z niego osobę roztrofną, pełną szacunku dla drugiej osoby, otwartą na dialog. Dzięki tym właściwościom zdolny jest ukształtować w wychowanku zmysł krytyczny, samodzielność w podejmowaniu decyzji, umiejętność kierowania własnymi skłonnościami, kierując się przy tym zdrowymi zasadami oraz hierarchią wartości. „Rozum oznacza także rozsądek, prostotę, naturalność, przyjacielskość, gotowość do dialogu i uznanie konieczności, by wychowanek w miarę swych możliwości dokonywał wyboru i podejmował decyzję. Być rozumnym to również unikać udziwnień, sztuczek, komplikacji, niejasności i kompromisów”⁷.

Nie mniejszy wpływ na ukierunkowanie działania wychowawcy ma religia. Podstawowym celem księdza Bosko było zbawienie młodzieży, dlatego też Bóg zajmuje w jego pedagogice miejsce najważniejsze. Wychowywać w duchu wartości chrześcijańskie to główny kierunek pracy nauczyciela-wychowawcy, który oddziałuje na wychowanków przede wszystkim przez przykład własnego

⁷ L. Cian, *System...*, dz. cyt., s. 46.

życia. Ksiądz Bosko mówił, że „wychowanie jest sprawą serca”. Miłość wychowawcza przenika całą jego pedagogikę. Zasada się na miłości chrześcijańskiej, a swój wzór czerpie z Chrystusa – Dobrego Pasterza. Jest to humanistyczne podejście do człowieka, pełne serdeczności, otwartości, wzajemnego zrozumienia. Takie podejście wymaga od wychowawcy dojrzałości wewnętrznej – zarówno duchowej, jak i psychicznej. Dziecko potrzebuje do naśladowania silnej, ukształtowanej osobowości. Jeśli człowiek dorosły ma negatywny obraz samego siebie, jest niezdecydowany i niepewny, to te obawy i niepewność, a także brak zdecydowania przekazuje wychowankom. Równie niekorzystnie wpływają na wychowanie wygórowane ambicje i zbyt duże mniemanie o sobie, chęci, których osoba często nie potrafi zaspokoić. Dlatego tak ważne jest, by wychowawca umiał spojrzeć na siebie w prawdzie i dostrzec w sobie pozytywne oraz negatywne cechy swojej osobowości. Jeśli wychowawca jest osobą dojrzałą uczuciowo, potrafi kochać wychowanka miłością bezinteresowną. Nie żąda od niego więcej, niż ten może dać, pomaga mu odnaleźć i rozwijać pozytywne cechy charakteru, szanuje jego inność, okazuje mu serdeczne zainteresowanie. Tym samym przyczynia się do tworzenia osobowości niezależnych, oderwanych od innych, nastawionych pozytywnie do siebie i do otaczającego świata.

Ksiądz Bosko odrzuca w swoim systemie tradycyjną w jego czasach postawę wychowawcy-autokraty. Wychowawca postępujący w sposób autokratyczny nie liczy się z odczuciami dziecka, jego wrażliwością ani nie interesuje się jego przeżyciami. Wymaga posłuszeństwa, jest surowy, stanowczy i dokładny w przestrzeganiu reguły. Często stosuje kary, także cielesne. Wychowanek staje się wówczas uległy wobec nauczyciela nie z własnej woli, lecz ze strachu przed karą. Dziecko wychowywane w takim stylu kształtuje się na osobę pozbawioną własnej woli, zastraszoną, niepotrafiącą podjąć decyzji, czekającą na pomoc innych. Brakuje mu spontaniczności, inicjatywy i samodzielności.

Ksiądz Bosko uważał, że prawdziwe wychowanie dokonuje się w miłości, w poszanowaniu drugiej osoby. Miłość zaś znaczyła dla niego tyle, co serdeczność, łagodność, słodycz, czułość, otwartość, zażyłość. Wychowawca nie może być niecierpliwy, impulsywny, niespokojny wewnętrznie, stronnicy, samowładczy.

Zalety systemu zapobiegawczego

Powinny go charakteryzować następujące zalety:

- bystrość spostrzegania – wychowawca musi mieć wielką wrażliwość i otwartość na drugiego człowieka, doskonale orientować się w tym, co dzieje się wokół niego i co dzieje się w każdym wychowanku;

- silna osobowość – wychowawca powinien mieć jasny obraz siebie, powinien znać swoje mocne i słabe strony i umieć je akceptować;
- poczucie kompetencji – wychowawca powinien posiadać poczucie własnej wartości, mieć zaufanie do siebie, do swoich możliwości i zdolności oraz do Boga;
- konkretne i bezpośrednie zaangażowanie – wychowawca powinien być obecny podczas zajęć, zabaw wychowanków, znając ich i ich środowisko rodzinne, winien podejmować konkretne decyzje i realizować je dla ich dobra;
- brak dystansów – wychowawca powinien nawiązywać ze swymi podopiecznymi bezpośredni kontakt; umożliwia to zbliżanie się do ludzi, a szczególnie do osób zamkniętych i nieprzystępnych;
- owocny dialog – wychowawca powinien cechować się otwartością na drugiego człowieka, umieć przyjąć go takim, jakim jest i poprzez dialog szukać porozumienia z nim w kwestiach, w których się różnią;
- umiejętność unikania pochopnych sądów i podejmowania ryzyka – wychowawca powinien posiadać zdolność patrzenia na rzeczywistość oczyma drugiej osoby, akceptować innych, nie bać się tego, że zniżając się do poziomu swoich wychowanków, może stracić na autorytecie⁸.

Cały ten proces wychowania i samowychowania ma odbywać się w radości. Ksiądz Bosko często powtarzał za świętym Franciszkiem Salezym: „Więcej pszczoł złapie się na łyżkę miodu niż na beczkę octu”. Z radości uczynił ważny środek wychowawczy. Dużą wagę przykładał do zabaw, różnych gier, sportu, śpiewu, muzyki, teatru, wycieczek: „Wychowankom należy pozwolić swobodnie się bawić, biegać i hałasować do woli. Gimnastyka, muzyka, deklamacje, teatr, przechadzki – oto najskuteczniejsze środki do osiągnięcia karności, zachowania moralności i zdrowia”⁹. Pogoda ducha powinna być postawą życiową każdego wychowawcy, a środkiem do niej jest udział w sakramentalnym życiu Kościoła.

Ksiądz Bosko uważał, że system zapobiegawczy, jeśli jest dobrze praktykowany, nie wymaga stosowania kar. Stanowczo odrzucał wszelkiego rodzaju środki przymusu. Zalecał stosować „środki perswazji i miłosierdzia”. Jeśli dziecko przewiniło, należy upomnieć je w cztery oczy, bez świadków, by nie czuło się upokorzone. Jeśli to nie skutkuje, wtedy należy poprosić o pomoc osobę, którą dziecko darzy zaufaniem. Skutecznym sposobem jest okazywanie swojego niezadowolenia, smutku z powodu niewłaściwego postępowania wychowanka, mniejszego zainteresowania do czasu, kiedy wychowanek nie będzie go

⁸ R. Weinschenk, *Podstawy pedagogiki księdza Bosko*, Warszawa 1996, s. 78.

⁹ L. Cian, *System...*, dz. cyt., s. 229.

potrzebował. Należy karać tak, by winny nie stracił nadziei na przebaczenie, by czuł, że wychowawca ma nadzieję na jego poprawę. Ksiądz Bosko zapewnia, że kto będzie stosował ten system, osiągnie wiele dobrego, bez uciekania się do kar fizycznych. Wprawdzie od wychowawcy wymaga to wiele trudu, ale może on być pewnym, że „wychowanek zawsze będzie żywił szacunek dla wychowawcy i z przyjemnością wspominał otrzymane wychowanie, ponieważ zawsze będzie uważał nauczycieli i przełożonych za ojców i braci”¹⁰.

Bibliografia

Bosko J., *System prewencyjny w wychowaniu młodzieży (Regulamin dla domów. Towarzystwa św. Franciszka Salezego)*, Drukarnia Salezjańska, Turyn 1877.

Cian L., *System zapobiegawczy św. Jana Bosko*, tłum. M. Gabryel, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1986.

Lemoine G.B., Amadei A., Ceria E., *Memoire Biografiche do San Giovanni Bosco*, t. 17, Roma 1986.

Milerski B., Śliwerski B. (red.), *Pedagogika. Leksykon PWN*, PWN, Warszawa 2000.

Niewęglowski J. (red.), *Ksiądz Bosko i jego system wychowawczy*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2000.

Weinschenk R., *Podstawy pedagogiki księdza Bosko*, tłum. J. Jurczyński, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1996.

¹⁰ Tamże, s. 273.